NAŠE ŘEČ

ROČNÍK XIII. ČÍSLO 9.

JOS. ZUBATÝ:

Z NOVOT NAŠEHO SPISOVNÉHO JAZYKA.

V Novém večerníku jsme čtli 4. října zprávu o podloudné dopravě německých velocipédů do naší republiky. Jsou v ní m. j. tyto věty: »Jízdní kola německé výroby *jsou pašována* do Československa... pašování *je prováděno* tímto způsobem... k pašování *jsou* obyčejně *vybírána* kola černě lakovaná...« Vedle toho pak věty: »... tovární značka... *se... provrtá* tak, aby...; místa na rámu, kde byla čísla přidělána, *se* barvou nebo lakem *natřou (!),* kolo *[se] natře* olejem, popráší prachem, rám *se natře* benzinem... a taška *ponechá se* stará. Dá [to] mnoho práce, než *se* takto přizpůsobené kolo *rozezná* od kol vyráběných v Československu«.

Pohlédneme-li na tyto věty bedlivěji, shledáme, že se v nich děje trpné, předváděné tak, že v nich nejsou jmenovány osoby je vykonávající, vyjadřují někde slovesem trpným (totiž spojením potřebného tvaru slovesa *býti* s trpným příčestím), někde slovesem zvratným. Při tom je zřejmý rozdíl ten, že se sloveso trpné klade — anebo, máme-li se zachovati podle dnešní módy, jest kladeno —, kde se má vyjádřiti přítomný děj nedokonavý, kdežto při ději dokonavém stojí sloveso zvratné. Tedy na př.: »k pašování *jsou vybírána* kola černě lakovaná«, ale »k pašování *se vyberou* kola« atd. Kdybychom se ptali, proč se má při ději nedokonavém psáti tak a při ději dokonavém onak, bezpochyby by se nám odpovědi odnikud nedostalo. Náš lidový jazyk takového rozdílu nezná (venkovan by asi bez rozdílu řekl »kola *se vybírají*« jako »kola *se vyberou*«), nezná ho náš jazyk starý, neznají

ho jiné jazyky slovanské. V listě jednoho z našich čtenářů jsme čtli již před několika lety, že věty jako na př. »kola se vybírají« nejsou správné proto, že ta kola se sama nevybírají, že je vybírají lidé k tomu ustanovení, a proto že se má správně říkati »kola jsou vybírána«; na větu »kola se vyberou« tento důvod nesprávnosti by neplatil? Cítíme ovšem dobře, proč ‚oprávcové' našeho spisovného jazyka o překot mu vnucují svou ‚opravu' především u sloves nedokonavých: větě *kola jsou vybrána* žádný Čech posud nerozumí ve smyslu, o který jde. Uvidíme ovšem i pokusy jdoucí tímto směrem.

Věty jako »*kola jsou pašována* do Československa« čteme od několika let denně zejména v novinách a počet jich den ode dne roste. Tak jsme čtli na př., že titulky v novinách »jsou sázeny ručně«, že je »štváno proti živnostníkům«, že »ve vydávání stříbrných pětikorun je pokračováno«, že »z X. jest hlášeno oteplení«, že »člověku stávají se tyto bakterie nebezpečnými, když je maso pojídáno syrové«, že »v Praze jest mnoho stavěno«, že nějaký zázračný »nový prostředek . . . je prý vyráběn z jakýchsi rostlin«, že »mezi Prahou a Varšavou jest budována nová cesta (k dorozumění)«, že »na Vinohradech jest budováno nové ústřední krematorium« atd. Všude v těchto větách prostý Čech by asi řekl, že *se* titulky *sázejí* ručně, že *se štve* proti živnostníkům atd., a ještě před pěti lety by nikdo u nás nebyl jinak napsal. Posud jsou slovesa, u nichž takové módní trpné tvary nám znějí nesnesitelně, a jsou to právě slovesa takovým způsobem zvláště často užívaná. Troufal by si kdo říci na př. »jest povídáno, říkáno, myšleno, proslýcháno, jest nám psáno, na náš dotaz nám jest odpovídáno, v informovaných kruzích jest souzeno« místo »povídá se, soudí se« atd.? Ani zde ovšem neschází našim novinářům chuť, tímto způsobem náš těžce zkoušený jazyk znásilňovati. Čtli jsme na př. v odpoledníku Nár. pol. 17. října v titulku po staru »Mezi královnou . . . a rumunskou vládou *se hledá* dorozumění«, ale v článku samém již, »že mezi královským dvorem a vládou *je hledána* cesta dorozumění«, jinde zase, že »*jsou dementovány* pověsti« (Expres 12. ř.), »*jest* nám také *sdělováno*, že . . .« (týž 3. září), »*jest prohlašováno*, že . . . «, »*je* hlasitě *rozhlašováno*, že . . .« (Nár. pol. 24. srp.), Tato krásná novota se začíná šířiti i do vět se slovesem dokonavým; tak jsme čtli na př. v Nár. listech věty »že by tím *nebylo prospěno* (= že by se tím neprospělo) vzhledu těchto míst« (več. 27. ún.), »je přirozeno, že hlavní provozní tepny (v Praze) jsou hlučné, ač i tu *je naděláno* (= se nadělá) mnoho hluku zbytečně« (12. pros. 1928). Doufáme, že český cit v našich lidech ještě není tak utlučen, aby se

našel Čech, který by se aspoň nad tímto posledním dokladem nezarazil; ale i ostatní doklady, jež zde uvádíme, znějí českému uchu nezaujatému stejně cize. Bohužel ani není nemožno, že tato nová jazyková móda nalézá podporu na školách; aspoň nesnadno dovedeme pochopiti, proč se tak rychle jako morová nákaza šíří po našem písemnictví.

Skoro se zdá, že se blíží doby, v nichž zvratné sloveso bude v češtině náležeti minulosti jako staročeské dvojné číslo nebo staročeské aoristy. Snad obstojí jen zvratné tvary, které sotva bude možno se stejným úsilím ubíjeti. Vůle k něčemu takovému se ovšem ukazuje: trpné tvary místo zvratných se počínají objevovati i ve větách, v kterých po nějaké představě děje opravdu *trpného* není ani stopy. Máme doklady se slovesy nedokonavými i dokonavými. Na památku uvedeme každý zvláště; bohužel ovšem sami nevěříme, že by nebylo možná naši sbírku rozmnožiti.

V Roztokách se dobývali lupiči na obecní pokladnu. »Hodiny, které sňali se stěny na podlahu, *byly zastaveny* o půl druhé hodině« (Nár. l. 30. ledna 1926). Pravda, *zastavily se,* když je lupiči položili na podlahu a lupiči byli tedy původci toho, že se hodiny zastavily; ale což nerozumí poctivý Čech trpnému tvaru tak, že některý lupič si schválně dal práci, aby je zastavil?

»Láva (sopky Etny) se vylévala v různých dobách na různé strany, tufy (sopečný popel s většími menšími úlomky staré lávy) *byly ukládány* na úbočí podle směru větru, který je nanášel« (t. 21. list. 1928). Budeme tedy psáti také, že na př. prach, zvířený větrem, nebo sníh v chumelici *jest ukládán* na poli a p.?

V odpoledníku Nár. pol. ze dne 23. srpna 1929 se vypravuje (prosíme za prominutí: jest vypravováno) o obchodech s dětmi bolivijských Indiánů. »Hoši mají ‚kurs' až do tří set platebních jednotek, kdežto dívky *jsou placeny* podle svého zevnějšku«. Té větě Čech rozumí tak, že dívky dostávají podle svého zevnějšku nějaký plat; ale patrně je řeč o ceně, za jakou *se prodávají,* tedy jak *se platí* (spíše bychom ovšem užili jiného slova). Hned potom se p. spis. vyjadřuje správnými tvary zvratnými: »A tyto indiánské děti *získávají se* ... loupeží« atd.

Ve zprávě o letošních mrazech jsme čtli 18. února v Nár. l.: »Na Slovensku *bylo* další stoupání teploty po většině *zastaveno.*« Kdo je zastavil?

»Podezření proti němu (proti muži podezřelému z vraždy) *je* stále *zesilováno* (več. Nár. l. 27. břez. 1929). Kdo je zesiluje, a jak?

»Rozkazy k . . . zatýkání *jsou opírány* zejména o výsledky prohlídek« (Nár. pol. 13. září 1929). To by mohlo znamenati jen, že osoba, která rozkazy dává, opírá je o výsledky prohlídek; to je ovšem představa, kterou by každý vyjádřil nějak jinak.

Neradi bychom, aby našim slovům bylo rozuměno tak, jako bychom trpné výrazy pokládali vůbec za nesprávné. Víme dobře, že v jazyce jsou od pradávna; nikdo přece neřekne o nezdárném klukovi jinak, než že *je bit* za každé provinění; větě »kluk *se bije*« by Čech v tom smysle nerozuměl právě tak, jako nerozumí větě »*jest povídáno*«. Našli bychom i doklady, že se téhož slovesa s významem trpným užívá v tvaru trpném i v tvaru zvratném; našli bychom někde i jemné rozdíly trpného významu mezi tvarem trpným a zvratným, zejména ten rozdíl, že tvar trpný bývá, kde jde o děj určitý (neboli *konkretní*), proti tvaru zvratnému vyjadřujícímu děj *abstraktní*, který se opakuje, kdykoli jsou dány potřebné k němu podmínky (na př. »dítě je trestáno — provinění se trestá nebo tresce«). Ale nechceme shledávati pravidel složitých, kde stačí pravidlo prostinké. Čtenáři, které zde máme na mysli, jsou Čechové, a Čechovi zde stačí, mluví-li a píše-li beze všeho násilí, tak jak jeho matka mluvívá s ním a on se svou matkou.

*

Jiný zlozvyk, jehož doklady se také v posledních letech skoro každým dnem množí a to zase zejména v novinách, týká se pořádku slov ve větě. Kde je ve větě k přívlastkovému trpnému příčestí nějaké příslovečné určení, dnes skoro vždy stojí nejprve příčestí, za ním podstatné jméno příčestím blíže určené, na konec pak příslovečné určení, patřící k příčestí. Tím se významová souvislost mezi příčestím a jeho příslovečným určením úplně přerušuje a ubohé příslovečné určení se objevuje ve větě tak osamotnělé, že musíme větu znova čísti, chceme-li najíti místo, kam vlastně patří, a tak větě náležitě porozuměti. Při tom ovšem shledáme, že věta nabude náležité zřetelnosti, zachováme-li staré pravidlo, podle něhož má přívlastkové přídavné jméno (nebo příčestí, jež je také přídavné jméno původu slovesného), provázené nějakým příslovečným určením, státi za podstatným jménem, jehož je přívlastkem. Několik příkladů namátkou vybraných ukáže lépe než mnoho jiných slov, oč nám jde.

V Ránu jsme čtli 12. list. 1928 větu: »*Dle vytčeného programu vydavatelem* nechce se revue »Studio« zabývati malichernostmi a osobními ješitnostmi«. Oč srozumitelněji by zněla, kdyby její

začátek podle starého pravidla zněl »dle (anebo »podle«) programu vytčeného vydavatelem . . .«?

V Nár. pol. byl 7. října 1929 titulek »*Odsouzený komunista pro připravování velezrady*«; po staru by to byl »Komunista odsouzený pro připravování velezrady«.

A do třetice všeho dobrého (nebo vlastně nedobrého): v Č. slovu vypravuje kdosi 27. října, jak ve válce z ‚pekáčů' (lůžek na zemi) vystupoval ke spáčům na palandě vojenského baráku »*zkažený vzduch dechem čtyř set spících*«. Aby se laskavý čtenář nenamáhal luštěním záhady, jak dechem spících vojáků vystupoval ke spáčům na palandě zkažený vzduch, prozrazujeme mu, že to byl vzduch zkažený dechem čtyř set vojáků spících pod palandou.

Abychom měli doklad také odjinud než z novin, uvádíme větu, již jsme čtli v Kramolišových Zábabончích (1928, na str. 206). »V druhé polovici listopadu 1833 přivezli do Karlovic *za vykonanou práci před dvěma roky* za 1600 zlatých stříbra samých dvacítek (dvacetníků) jak mléko bílých a lesklých«. Laskavý čtenář se snad udiveně ptá, jak to, že za tu práci přivezli peníze r. 1833, a že to bylo před dvěma lety. Aby se dlouho netrápil myšlenkami, radíme mu, aby přehodil slova: bylo to r. 1833 *za práci vykonanou před dvěma lety*, tedy r. 1831.

A takových dokladů bychom mohli nasbírati na sta. Aby se nás laskavý čtenář teprv neptal, proč se tak píše, když tak přece nikdo nemluví, odpovídáme raději hned, že je dnes móda tak psát. Módy jsou všelijaké, někdy i dosti divné, snad i hloupé. Bohužel mívají někdy módy sebe divnější života na několik generací.

VZTEKNOUTI SE.

V našem jazykovém povědomí se sloveso *vzteknouti* se již tak velice vzdálilo od *téci*, že si té souvislosti téměř ani neuvědomujeme. Za prvé, tvarem je to perfektivum, které s a m o j e d i n é se odchýlilo od ostatních sloves, jež se utvořila od základního slovesa *téci*. Vedle nedokonavého *téci* máme dokonavé složeniny *utéci* s přítomným časem *uteku, utečeš* atd., *vytéci, přitéci, otéci* (tvář oteče), *zatéci, stéci* a j., a to nejen ve spisovném jazyku, nýbrž i v řeči lidové *(utýct, utecu, utečeš). Vzteknouti se* stojí stranou od této rodiny, hledíme-li na tvary obsahující příponové *-n-* (infinitiv, indikativ a imperativ přítomného času). Za druhé, významová příbuznost s *téci* není v nynějších dobách už právě nejzřetelnější.

Přihlédneme-li k historii tohoto slovesa, nenajdeme, že by mělo nějaké vysoké stáří anebo osudy zvláště pestré. Staří Čechové říkali *vztéci sě,*

vzteku sě docela tak jako *utéci, uteku.* Tak máme v Hradeckém rukopise věty: *až sě chtieše* (= chtěl, mohl) *hořem vztéci* 142b; *nechaj ať sě hořem vzteče* (= vztekl) 125b; *div že sě hořem nevzteče* 144a. Dva doklady minulého času: *Filomon, zda s' sě vztekl, že s' tak smysla zbyl* (insanis), Životy sv. Otců, vyd. Smetánka, 34b; *div že sě túhú nevztekl,* rkp. hraběte Baworowského 218. Dosti časté bylo adjektivum *vzteklý,* souvisící s tvarem minulého času (jako *padl* — *padlý*), a pak slova odvozená zas od něho, *vzteklost, vzteklec,* zvláště *vzteklicě* (o ženách), *vzteklina.* Příkladů ani neuvádíme. Obecné bylo asi rčení *vzteklý pes* (pominutý), na př. *člověk vzteklý jako pes,* Životy Otců 39b. Vedle dokonavého *vztéci sě* bylo nedokonavé *vztiekati sě.*

Při tom je však zajímavé, že není staročeských dokladů pro slovo *vztek.* Nemají dokladu ani Gebaurovy sbírky k staročeskému slovníku, ani slovníky, připojené k vydáním jednotlivých památek. Ba v některých nářečích není prý ani dnes (bohužel nemůžeme toto negativní tvrzení doprovoditi přesnými údaji, to učiní snad budoucí atlas českého jazyka). *Vztek* se ostatně také liší od ostatních jmen utvořených od *téci.* Máme od *téci* jednak očekávané *tok, vý-tok, pří-tok* s kmenovou samohláskou -o- (jako *u-nésti: ú-nos*), jednak *útěk,* jež má *ě* (podle *utiekati,* kde bylo jať dlouhé) místo očekávaného normálního *o* bezpochyby proto, že je bylo třeba nějak odlišit od slova *útok* (na někoho). *Vztek* se neshoduje ani s jedním z obou druhů. Všecko nasvědčuje tomu, že *vztek* je t. zv. postverbativum, neboli že vzniklo teprve ze slovesných tvarů jako *vzteku sě, vzteknu se* tak, že hotový útvar slovesného základu *(vztek-)* byl beze změny převzat do nového jména. Je to tedy takové slovo jako *rozpuk* (vzniklé z *rozpuknouti se, rozpukati se*) nebo *provoz* (z *provozovati*).

Samo *vzteknouti se* nalézáme dosti pozdě. Nejprve máme zaznamenáno *vzteknu se* jakožto budoucí čas ke *vztéci se* v slovníku Fr. J. Tomsy (1791). Píše: »*vzteknu se* fut., *vztekl se, vztéci se (vztect se),* imperativ *vztec se* toll werden.« Takové byly tedy tvary v té době. Od Tomsy převzal celé heslo beze změny Palkovič (1821), jen přidal význam ‚zmizeti' (odkud?). U Dobrovského ani u K. J. Thama však *n*-ového tvaru vůbec nemají. Je viděti, že v době, kdy Tomsa skládal svůj slovník, žilo jenom *vzteknu se* a ostatní osoby jako výraz budoucího času, tak jako je ještě nyní *řeknu* futurem k *říci.* Infinitiv *vzteknouti se* čteme po prvé (pokud je známo) u Ant. Marka 1823: nepokojem při jídle, při schůzce, při odpočinutí nejenom člověk, alebrž hovado mohlo by *se vzteknouti.* R. 1814 má ještě tvary bez *n:* Nechtěj se po zlatě hnáti, — o jeho blahosti není co státi. — Davši ti péče, — zlato *se vzteče* (= rozteče, rozplyne), — čím více tě zchlácholí stříbrný zvuk, — tím více ti natropí lopot a muk (Nové básně 5, 146). Možno říci, že užil tvaru sice ještě známého, ale přece již pomalu se ztrácejícího, jediné pro rým. Ukazuje to však, že v těch letech, to jest asi v první čtvrtině minulého století, děl se přechod k novému tvaru (*n*-ovému), že *vzteče se* bylo

ještě živé. Marek má též jeden doklad na podst. jméno slovesné: »To je k *vzteknutí!*« (Divadlo z ochoty 50). Při této příležitosti si můžeme dobře ukázat, že od takové věty *to je k vzteknutí* byla přímá cesta ke kratšímu *to je k vzteku.* Je to tak, jako když řekneme, že se dřeme *do úpadu* (je totiž ještě jiný *úpad* = dolina), nebo když Slovák řekne, že se smál *do popuku* (místo aby řekl, že *do popučenia* nebo *do popukania*). Jinak zřetelných dokladů pro *n*-ové tvary z této starší doby není. Objevují se sice minulé časy jako na př. *vztek se lev* (Chmela, Bajky 2, 112), ale nemůžeme tvrditi, že příslušný infinitiv k němu byl *vzteknouti se* (jako máme nyní *padnouti — padl*). Možná, že Chmela říkal ještě *vztéci se,* k čemuž bylo *vztekl* náležitě utvořeno jako *utekl* k *utéci.* Ani v druhé polovici minulého století nemáme mnoho dokladů, ačkoli v obecné řeči se už říkalo tak jako dnes *vzteknouti se* a nikoliv *vztéci se.* V Mudrosloví Čelakovského (1852) 481 čteme přísloví *U Černovic, u Křeče, zima div se nevzteče* (týká se to Táborska), ale v příslovích se všelijaké archaismy udržují rýmem velmi dlouho. V dnešní době *vztéci se* už nadobro vymizelo a máme jen *vzteknouti se,* jehož význam se poněkud rozšířil na vzteknutí z rozličných příčin (na př. *vzteknout se láskou,* Neruda, Různí lidé 1871, str. 45).

Podobný vývoj byl též v polštině a v lužičtině. Třeba poznamenati hned, že sloveso *vztéci* je hlavně západoslovanské; objevuje se pak ještě v maloruštině *(vsteklyj, vstikaty śa, vstič)* a v slovinštině *(vsteči, stekel).* Miklosichův slovník církevní slovanštiny má také *v'stekl'* z jednoho velmi pozdního rukopisu (původu ruského).

Polština má ještě nyní takový stav, jaký byl u nás, když Tomsa psal svůj slovník, t. j. *wściekne̜* je jenom futurum. Přítomný čas má ještě starý tvar: *ledwo się nie wściekę od złości* (z varšavského slovníku). Lužická srbština je asi na tom stupni jako čeština. Nalézáme tam infinitivy hor.-luž. (dialekticky) *sćeknuć,* dol.-luž. *sćaknuś (šćaknuś), rozćaknuś, zasćaknuś,* velmi časté je adj. hor.-luž. *sćekły* (dol.-luž. *sćakły*), ale jsou i tvary upomínající trochu na čes. *vzteknutý* (je u Bož. Němcové), *sćakńony (šćakńony)* ,pominutý'. Vidíme tedy, že obojí lužičtina spolu s češtinou postoupily hodně kupředu, kdežto polština se poněkud opozdila.

Slova *vzteknouti se, vztekati se, vztek, vzteklý* a ostatní nepatřívala ke vznešeným a ušlechtilým ozdobám české řeči. Podle soukromé zprávy se pokládají na Litomyšlsku za sprostá a i venkovský lid jich užívá zřídka. Podle téže zprávy byl v Litomyšli učitel, který tato slova velmi nerad slyšel a přikazoval žákům, aby jich neužívali. Bylo to tabu, téměř takové, jako jsou některá slova dobře známá, jichž nelze v slušné společnosti vysloviti. Také my cítíme, že znamenají nejvyšší stupeň zlosti. Dobře cítíme, že je rozdíl, řekne-li se o někom, že má *zlost* anebo že má *vztek,* že se *zlobí (hněvá)* nebo *vzteká.* Můžeme říci bez urážky, že X. Y. se na nás *zlobí,* ale říci, že má na nás *vztek,* to by vždy dobře nešlo. Snad pro tyto

příčiny nemá slovo *vztek* starých dokladů, takže ani nevíme, jak je staré.*)

Významová stránka těchto slov je mnohem zajímavější než jejich historie. Souvislost s *téci* je nepochybná. Ale když uvažujeme, jak to, že význam ,zlost, rozzlobiti se' souvisí s *téci,* octneme se na rozpacích. Abychom si vysvětlili, jak se to tak mohlo státi, musíme se seznámiti s tím, jak na rozličná citová hnutí (radost, hněv, žal, bázeň) pohlížela »primitivní mentalita«, jak si prostý člověk dávnověku představoval vznik takových duševních stavů. Primitivní člověk se domníval, že city a vlastnosti povahové mají své sídlo v jistých částech těla. Odedávna do dneška (aspoň v poesii) se spojuje láska a srdce, rozumové schopnosti a mozek (toto právem), udatnost a prsa. Staří Indoevropané jedli srdce zabitého nepřítele, aby byli pak *srdnatější* a silnější. Ještě dnes je docela běžné přesvědčení, že hněv má své sídlo v žluči. Ta se pokládala za něco jedovatého, zlého. To domnění vzešlo nepochybně z toho, že žluč má velice hořkou chuť jako mnohé jedy, tak hořkou, že dovede, když se rozleje, zkazit maso k nepotřebě.

Podle jazykových svědectví, která uvedeme níže, představovali si staří, že při zlosti a žalu se žluč rozmnožuje, že nabývá objemu, což se s prudkostí hněvu může stupňovati až k rozlití, k prasknutí. Čím větší žluč kdo má, tím je prý zlostnější. I my říkáme, že někdo mohl *zlostí puknout,* že mu *pukne žluč* a podobně. Naproti tomu je charakteristické, že hrdlička a holub, pravzory mírnosti a dobroty, žluči prý nemají. Tak se věřilo obecně, t. zv. »fysiology« středověké to hlásají ve svorné jednotě a podle nich ostatní stará literatura. Evang. sv. Matouše s homiliemi má věty: Prvá vlastnost (holúbkova), že *žluči nejmá.* Takéž my ižádné hořkosti, ižádné zlosti nejmiemy (neméjme) na svém svědomí (44a). Pojmy *žluč* a *zlost* se tak snadno sdružují, že *žluč* metonymicky zastupuje *zlost.* Jeden příklad za mnohé: To bude opět žluči a hořkosti, že bych ani za celý večer se rač neviděl (A. Marek, překl. v. d. Velde, Div. z ochoty 6).

V jazyku žijí do dneška slovní obraty, které vycházejí z představy, že při zlosti, stesku a žalu se žluč *rozlévá.* Tak píše valašský povídkář Jan Petrus, Kotržiny 107: ... to už sa mi *žlučú zalély* vnitřnosti ...; — nebo na str. 110: zato Ozef hoří a tváře mu planou, oči zlostně svítí, vždyť všecky útroby má *zality žlučí.* V nářečí moravských kopaničářů (na Uherskobrodsku) se říká, že žluč přetéká. »Ten váš jed (= hněv) vám škodzí na zdravie, a keď sa něprestaněce jedovac, *precece vám žluč* a vy pójdzece do jamy (= do hrobu) spjaš než váš pán« (Jos. Hofer, Kopaničářské povídky 199). — Když se mu [starému Vojáčkovi] zdálo, že by kopaničáři prohlásili mrtvého Byčáka pomalu kopaničářským svatým, *přetekla mu žluč* a zakřikl na ně: »Nefrfocte! Jeden jste hlúpější než druhý a všichni na jedno

*) Dobře se pamatuji, že se za mého dětství ani v Praze dětem netrpívalo sloveso *vztekati se* (s významem »dováděti«, o němž v. níže). »Pes se vzteká, ne člověk«, říkávala nám matka. [Z.]

kopyto.« (Tamtéž str. 21.) Z Minaříkových překladů Dostojevského mám zaznamenánu větu: . . . večer a v noci zmocnil se ho opět nejhnusnější a nejfantastičtější *stesk*. »Zdali se mi *nerozlévá žluč?«* pochybovačně se tázal sebe Velčaninov (Věčný manžel, str. 16). — »Učitelé mají *rozlitou žluč«* (protože se musí stále zlobit se žáky), praví taktéž Dostojevskij (překlad Běsů 2, 87, vyd. Otto). I u Poláků jsou podobná rčení: Jowisz uczuł (= ucítil), że mu się *żołć rozlewa* (z Boleslava Prusa). Slováci říkají zlosti *jed,* zlostný *sa jeduje;* je to ovšem totéž slovo co naše *jed* (také u Němců je dial. *sich giften = zlobit se).* Máme třeba větu: Nevedela [Katrena] v chytrosti (= rychle) pochopiť, čo sa mohlo stať, ale tým väčšmi *porozchodil sa jed* (= rozešel, t. j. zvětšil se hněv), keď porozumela, aké nebezpečie ukazuje sa domu (J. Cíger-Hronský, Žltý dom v Klokoči 179). Vyznačenému obratu porozumíme jen tak, že si představíme, jak *jed* (= žluč) se vskutku rozchází, t. j. rozlévá, rozšiřuje do celého těla (nikoli že přestává, jak bychom myslili).

Můžeme tedy míti za to, že v slovese *vztéci se* vězí význam ‚r o z t é c i s e'. Předpona *vz-* chce vyjádřiti zde takový stav žluči, že se z klidu dostává do kypění, že mohutní, takže může přetéci, roztéci se. Sami říkáme, že v někom žluč *vzkypěla,* že *vře* (anebo jenom krátce bez podmětu: *vřelo to v něm*). Předpona *vz-* se sice nekryje významem s předponou *roz-,* ale v některých případech mají obě funkci skoro stejnou (na př. *vznítiti = roznítiti*).

Tento vylíčený způsob chápání hněvu nám vysvětlí některé detaily, které nalézáme v lidové slovesnosti, hlavně v pohádkách, a zase ony naopak potvrdí to, co jsme vykládali výše. V slovenských pohádkách totiž zlé bytosti jako čarodějové, čarodějnice, draci, zlé macechy, když se jejich zločinné plány a úklady skončí nezdarem, od hněvu puknou a rozlijí se na smůlu nebo na kolomaz. Tito tvorové, charakterisovaní nejvyšší měrou zloby, kterou mají v své přirozenosti, mají patrně podle fantasie lidu žluč tak černou a hustou, že to je pak už smůla nebo kolomaz, a tak velikou, že jsou »samá žluč«, jak bychom řekli. Lidový vypravěč pohádek málokdy zapomene připomenout, že se čaroděj rozlil na smůlu (na kolomaz), takže se tento obrat stal tradičním. Naproti tomu se v českých pohádkách tento rys (rozlití na smůlu) vyskytuje velmi zřídka, Tille (Böhmische Märchen) má příklad jen jeden (na str. 103).

V Prostonár. sloven. povestech Dobšinského (seš. 9, str. 49, Turč. Sv. Martin 1922) se praví: »Vtom vpáli drak do dverí, a ako ho (mládence) zazrel, že je už tam, len *od jedu* zareval a hneď *sa rozlial na smolu.«* Jiné hojné příklady najdeme nyní v Polívkově Súpise slovenských rozprávok (dosud vydány tři díly v Turč. Sv. Martině 1923, 1924, 1927). Nejčastěji se zlostí rozlévá čaroděj nebo čarodějnice, když vidí své úmysly zmařeny. »Ďaleko ňehali za sebou [Janko se svým koněm] starú čaroďejnicu, ktorá, viďjac, že ích uš ňemuože dohoňiť, *od velkjeho hňevu a žja-*

dosti pomsti na vrjacu sa rozljala kolomaš« (Súpis 2, 254). Ta *vriaca* kolomaž (= vroucí, vařící se) upomíná na naše výrazy *vřelo to ve mně, rozpáliti se* hněvem a p. V jiné pohádce se vypravuje, jak »Ježibaba *od velkího hnevu sa na smolu obrátila,* ket jej to Mikuláš povjedau« (2, 329, pod. 3, 102 a 3, 324). Na jednom místě je to proti obyčeji vyjádřeno jiným obratem. Striga (čarodějnice) pronásleduje svou dceru zvanou Uljancicaj a jejího osvoboditele, kteří se proměnili v rybník a kachnu. »Vtom prilahla k vode a začala hu (= ji) tuho ztrebat, tak že už temer na dno skoro bila vipila, ale sa už do nej nespratala (nevešla) voda, len tu ti milú strigu roztrhlo na poli (= na půl), *nezostalo z nej len smrad a smola«* (2, 227). Také nečaroděj se může rozlíti. Otec princezny, kterou mu junák šťastně unesl, »od hnevu sadol si na strom a *rozpustil sa«* (2, 159).

Pak máme ještě více příkladů takových, že v nich není výslovně řečeno, že ten a ten se rozlil z hněvu, nýbrž jenom, že se rozlil na kolomaz, i když příčinou skonu nebyl hněv. Takováto smrt se stala skoro typickou pro čaroděje obojího pohlaví, draky, čerty, sem tam i pro jiné nadpřirozené bytosti nevalně příznivé člověku.

Tak na př. černokněžník, když prohraje proti třem chlapcům: »A braca (bratři) ešči dal'ej ho pophal'i (postrčili) gu temu koňu, až še calkom gu koňu dostal... koň kopnul, doraz še čarnokňažnik *na kol'imaž rozl'al«* (1, 330). Podobně se strigún (čaroděj) »*na kolomaz obrátiu«* 2, 456, Čarodějnice se rozlila na kolomaz 2, 409, v podobě kočky pak u Czambela, Slovenská reč 216: »Už vidzeł [Janko] zdal'eka totu čarnu mačku, l'em še jej tak oči l'iščel'i. Ta mačka scela (chtěla) doňho skočic, al'e on frišni (rychlý) buł, skorši on do ňej kopnuł. Jak on kopnuł do ňej, tak ta mačka *še rozl'ala na kol'imaž,* a to bula ta stara kačmarka, striga.« O drakovi se to vypráví také dost často, v Súpisu v 1, 219 a 2, 37 (= 2, 41 a 2, 43). Skalní panna radí Jankovi, jak zahubit draka: »Potom daj zožrať ten prútik tím žrútom, i hneď *v kolomaž čjernu sa premeňja«* (Janko Matúška, Nitra 2, 1844, 20). Jiný příklad z mnohomluvné literární parafráze pohádek: »[Kôň Sivko] tam hrozne kopnul zadnou nohou, následkom čoho drak padol z nesmiernej výške (!) na zem tak, že *sa hneď premenil v opravdivý kolomaz,* čím Maďari ešte i po dnes koče mažú.« (Strýko Árpád, Král'evič jedináček, Budapešť 1914, str. 56.) Také čert končívá tím to způsobem (2, 50 a 363; 3, 384; Czambel Slov. reč 352), též »Loktibrada« (2, 107 a 114), sestra-falešnice 3, 332, umrlec, který si jde pro dívku (verse látky o svatebních košilích) 3, 358 a 365, »Ďalekohl'ad« (totéž co náš »Bystrozraký«) 3, 453. Je vidět, jak je tento pohádkový detail vypravěčům dobře známý a docela běžný. Jeden vypravěč dokonce ho užil přes čáru a velmi nevhodně. Děvče utíká před čarodějnicí, ta je už skoro dohání, děvče hodí za sebe hřebínek, ale místo aby se proměnil v hustý les, rozlil se hřebínek na kolomaz (1, 188).

Úsloví *rozliať sa na kolomaž* bylo každému tak dobře známo z pohádek,

že dokonce přešlo do obecného majetku slovenské lidové řeči, což je úkaz tuším ojedinělý. Jak se ho užívá, uvidíme ze tří příkladů vzatých z Kukučína, který dovedl zachytit řeč oravského lidu se vzácnou věrností. V jedné povídce líčí starého lakomce: Načúva prosbám, hrozbám i kliatbam s úsmevom potupným, chladným, bez milosrdia a bázne. Čuje sa vystatovať (se vychloubat): »*Rozlejte sa na kolomaž,* blázni! Ja sa netrápim, mám peniaze...« (Spisy 3, 117). Česky by ten starý lakomec závistivcům řekl asi »můžete se třeba rozkrájet!« nebo »pukněte si třeba vztekem!« Druhý příklad: (Muž chce s voly na trh, chce jim pomastit rohy máslem, ale žena mu ho nechce dát.) »Ale to ti povedám, že vo vedre (ve vědru) už nemáš masla ani ako hrach. A sadla tvojim volom na rohy veru tiež nedám, ani slaniny, *a čo sa hneď na kolomaž rozleješ*« (tamtéž str. 137). My bychom řekli »i kdybys třeba hned zlostí pukl«. Podobně v románu Mať volá 2, 132: »Skúsiš, čo je žena, keď sa zahrdúsiš (totiž až se oženíš). Jej ostane na vrchu, *a čo sa na kolomaž rozleješ*« (= i kdybys dělal co chtěl).

Není naším úkolem sledovati tyto výrazy v lidových podáních až do úplnosti, také přestáváme jenom na pohádkové látce československé. Chtěli jsme jen ukázat, jak národopis může někdy ukázati cestu výkladu jazykovému.

Laskavému čtenáři se jistě namane otázka, máme-li pokládati tyto představy primitivního člověka jenom za naivní výklad »stůj co stůj«, či mají-li snad nějaký skutečný fysiologický podklad, jinými slovy, souvisí-li opravdu činnost žluči nějak s jistými duševními jevy. Jakožto odpověď uvedeme novinový referát o nedávných pokusech, o nichž byla zpráva v berlínské Umschau. »E. Witkower konal pokusy na člověku, aby zjistil vliv duševního hnutí (radosti, smutku, úzkosti a zlosti) na vyměšování žluči. Osobě v hypnose byly sugerovány rozličné duševní nálady a současně měřeno množství vyloučené žluči; sondou zavedenou do dvanáctníku byla žluč převáděna do zkumavek. Radost, smutek i úzkost vzbudily větší vyměšování žluči, jež se dostalo skoro současně se vzbuzením příslušného stavu. Naproti tomu zlost zastavila zcela výtok žluči, nebo aspoň jej silně omezila. Také jakost žluči nebyla vždy stejná; žluč v radosti vytvořená byla zvlášť světlá. Proč se za zlosti žluč nevylučuje, nedalo se zjistiti, zdá se, že běží o jakousi křeč žlučovou; tomu nasvědčují lehké bolesti, jež za zlosti je cítiti v horní části břicha. Trávení za zlosti je velmi ztíženo...« (Lid. noviny 28. VI. 1929.) Zdá se tedy, že staří byli na dobré stopě, když podezřívali žluč, že je v nějakém vztahu k mocným projevům citů, i když nevystihli věc náležitě a směšovali různé příčiny (*hořem* se vztéci i *hněvem).*

*

K hořejšímu výkladu třeba připojiti ještě dvě drobnosti významoslovné. 1. V dnešní češtině sloveso *vztekat se* má leckdy význam už poněkud oslabený. Říká se nevlídně o dětech, že se vztekají, když dovádějí s velikým

křikem. Ve východních Čechách (a snad i jinde) se říká, že *se rozpouštějí*. Chlapec, který se rozpouští, je *rozpustilý* nebo *rozpustilec, rozpusta*. Výše byl uveden jeden citát, jak otec princeznin »od hnevu sadol si na strom a *rozpustil sa*«. Je zřejmé, že *rozpustiti se, rozpouštěti se, rozpustilý* vyjadřovalo původně tutéž představu jako *vztéci se, vztekati se, vzteklý*, ale že časem původní významový obsah těch slov vymizel z povědomí. *Vztekati se*, vlastním smyslem ‚roztékati se', dostávalo časem slabší a slabší odstíny: zuřiti, řáditi, počínati si prudce a podrážděně, hádati se, křičeti, nadmíru dováděti. Staročeské slovo *vzteklec* a novočeské *rozpustilec* jsou úkazy téhož druhu, výrazy téže představy, jenomže slovo *rozpustilec* svůj význam zúžilo a pozměnilo. My dnes chápeme *rozpustilý* asi jako n e v á z a n ý, p u š t ě n ý z otěží', ale neprávem. Podrobná historie slov *rozpustiti (se)* a *rozpustilý* by však vyžadovala zvláštní úvahy.*)

2. Kromě *rozlíti se na kolomaz (na smolu)* vyskytují se v pohádkách porůznu výrazy typu *rozsypati se (na prach), roztrhnouti se (na kusy), puknouti*. To už se objevuje sem tam i v českých pohádkách, ale přece jen málo, na př. Tille 22 (nevěrná sestra se rozsype na prach), 145, 146, 149, 154, 168, 320. V slovenské pohádce zakletý stařec prosí dvanáct junáků, aby mu usekli hlavu. »Na to ako mu hlavu zťali, *sa starec v prach rozsipau*« (Súpis 3, 172). Jinde tak končí dívka, pro kterou si jdou umrlci (utekala až domov, kde spadla na prah a *rozsypala sa*« 3, 370). Baby-čarodějnice tak hynou, na př. 2, 139 baba »*od velkého hňevu a zufanlivosti od jedu sa rozpučila*«. Jinde baba »sa tak hodila *od jedu* o zem, že *sa celá roztrhla na štiri kusi*« (2, 155). Také drak, když ho kůň v povětří shodil se sebe, »capne na zem ako jeden vrch, a narás *sa na kusy popukal*« (2, 56). V staré češtině je sloveso *rozpučiti sě* v tomto smyslu doloženo hojně (*ta saň sě rozpuči* Passionál 321; *že sě hořem nerozpučíš* [mé srdce!] Kruml. 370 b). Shoda se sloven. *rozpučiť sa* je pozoruhodná, máme tu jednu z lexikálních shod staré češtiny s nynější slovenštinou.

Je viděti, že pojetí *rozsypati se, puknouti* je sekundární a řidší varianta náhlého skonu pohádkových bytostí, vyjádřeného obratem *rozlíti se*. Puknutí a pak i roztržení na kusy bychom pochopili ze vztekání, roztékání, ale rozsypati se na prach je poněkud divné. Snad je v tom takové stupňování

---

*) Náhodou čtu právě v korektuře 2. dílu vydání Rokycanovy Postily, chystaného prof. Šimkem, ve výkladu biblických míst »nepřišel jsem poslati pokoje na zemi, ale meč« (Mat. 10, 34) a »jáť jsem nenáviděl pokoje hříšníkuov« (podle Ž. 72, 3) větu, která dodává výkladu hořejšímu dosti pravděpodobnosti: »Nebo ten pokoj *zteklý*, ješto hříšníci, majíce pokoj tohoto světa, dadí se v *rozpustilosti* a v hříchy *se vglijí*, povolují ve všem tělu, což jedno (= jen) líbo, zlý to, hanebný pokoj a bude příčina mnohým k věčnému zatracení, ješto lidé, v puotkách a v nesnázéch jsúce, spíše se hříchuov varují a hledie Boha nehněvati i spieše se pomodlé, povolají k milému Bohu« (783). [Z.]

výrazu, jako když řekneme *rozbiju to na tisíc kousků, rozmlátím to na prach* a pod.

A zase i tu shodují se s těmito představami výrazy živé řeči jako č. *puknouti zlostí* a *rozsypati se zlostí.**)

Václav Machek.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Oswald Külpe, Úvod do filosofie. Podle dvanáctého vydání, jež upravil *August Messer*, přeložil *Hanuš Sýkora*. Předmluvu k českému vydání napsal prof. *J. B. Kozák*. V Praze 1929. Nakladatelství Melantrich.

Vynikající německý učitel filosofie v Marburku O. Külpe napsal opravdu znamenitý úvod do soustavného studia filosofie a jejích dějin a zasloužil si, aby bylo jeho dílo hojně překládáno také do jiných jazyků. Český překlad prof. Lukavského vyšel už r. 1901, a nový překlad Sýkorův je tedy vlastně druhým českým vydáním. O věcné stránce tohoto díla vykládá prof. Kozák v úvodě; zde chci ukázati na jeho stránku jazykovou. Bohužel nelze užíti slov chvály také o ní. Spíše naopak vzniká ve čtenáři, který nepozbyl dosud všeho citu pro svou mateřštinu, trpký údiv, že mohlo toto výborné dílo po česku vyjít v rouše tak chatrném a nedbalém. Nenajdeš stránky, aby na ní nebylo hned několik chyb, a to chyb těžkých a často už důrazně vytýkaných. Není mluvnického oboru, aby v něm překladatel nehřešil, a to leckdy ve věcech, jichž znalost si má každý přinésti už z obecné školy. Ba, neznalost mateřského jazyka jde u překladatele mnohdy tak daleko, že myšlenku neumí vyjádřiti ani do té míry správně, aby mu čtenář rozuměl. Chci ukázati, že nic nenadsazuji.

V pravopise se jeví nedůslednost v tom, jak překladatel píše cizí slova. Přijal zhruba patrně pravidlo, že všechna cizí apelativa třeba psát pravopisem českým, a tak píše na př. *hypotésa* 168, *syntetický* 165, *teologický* 140, *panteismus, panenteismus, ateismus* 148 a pod. Potom ovšem je záhadné, proč jiná slova píše pravopisem cizím, na př. *cartesiánské* 127 m. k a r t e s i á n s k é (na str. 29 je zase správně psáno *kartesianism*), *intuitionisté* 92 m. i n t u i c i o n i s t é, *perfektionistický* 383, *immanentní* 32, 41, 107 a j. m. i m a n e n t n í, *irracionalismus* 156 m. i r a c i o n a l i s m u s, *immateriální* 214, *immaterialismus* 218 atd. m. i m a-

*) Nedopatřením redakce byl tento článek vysázen drobnějším písmem, než se děje obyčejně.

teriální atd., ba dokonce *evolucionnismus* 385 a pod. Není možno psát *substansionální* 74, nýbrž substancionální: *kyrenejcká* škola 150 má zníti patrně kyrenejská. Německého pravopisu užil autor bez příčiny v řeckém jméně: *Theätetovi* 7 m. správného Theaitetovi n. Theaetetovi. Německý způsob psaní v originále způsobil také, že překladatel užívá cizích adjektiv na *-elní* m. správného -ální, a ovšem též jejich odvozenin, na př. *individuelní* 39, 40, 42, 185 atd., *specielní* 5, 16, 22, 62, 67 atd., *materielní* 137 a j., *virtuelně* 36, *parcielní* 233, *aktuelní* 36, *principielní* 28 a tak zpravidla místo spr. individuální, speciální, materiální, virtuálně, parciální, aktuální, principiální a pod. Jen zřídka se objevuje způsob správný, na př. materiální 42, speciální 69. Slova taková jsou přejímána z latiny, kde jejich přípona zní -alis, a není důvodu, proč je poněmčovati. O tom se psalo v NŘ. v II, 159, IX, 120 a zvláště X, 252. — Nedůslednost se jeví také v autorově psaní velkých písmen. Slovo Bůh je zpravidla psáno správně podle Pravidel s velkým začátečním písmenem, jindy nesprávně s malým, ačkoliv znamená Boha křesťanského, na př. na str. 118. Nedopatřením asi zůstalo malé písmeno v názvu Kantovy knihy *kritika čistého rozumu* 157 m. Kritika čistého rozumu. Zbytečně píše překladatel velká písmena u apelativ odvozených od jmen vlastních: píšeme podle Pravidel Hus, ale husita, husitismus; Wagner, ale wagnerián atd., a nutno tedy psát s euklidskými axiomaty m. *Eu-* 67, herbartovec m. *Herbartovec* 3, novokantovci m. *Novokantovci* 24, epikurejci m. *Epikurejci* 7 a j. Zbytečně se píše velké písmeno ve výraze *dílo Sv. Augustina* 123 m. sv. Augustina. — Ze slov domácích píše překladatel slovo ctnost bez *t: cnost* 87, 88, 89 a j.; tak se sice vyslovuje, ale Pravidla dosud nedovolují je tak také psáti. Slova činnost, dobročinnost, povinnost píše překladatel soustavně s jedním *n,* jen zřídka mu uklouzne způsob správný (na př. činnost 325); komparativ jednodušší někdy správně s dvěma š, jindy (na př. na str. 227) s jedním. Ale příd. jm. raný = časný, kde se má psát jen jedno *n* (na př. rané brambory; ranný = ran se týkající), píše zase se dvěma: *nejrannější* odborné vědy 131 m. nejranější. Iterativum k nahraditi musí zníti nahrazovati (NŘ. IV, 110, 195; V, 151, 48; VI, 17, 118; VII, 226; VIII, 14), nikoli *nahražovati,* jak je psáno 29, 222, 228 a j.; podobně je k vyhraditi iterat. vyhrazovati, 3 os. vyhrazuje a nikoli *vyhražuje* 188 a j. Místo *opomenutí* 131 má být opominutí (NŘ. I, 55; II, 52; IV, 49, 195;

V, 151, 280; VI, 253; VII, 125, 148; VIII, 57, 311; IX, 254 n.; X, 42; XII, 148). Stejně často a stejně nadarmo bylo již opravováno chybné sloveso *ocitnouti se* (v našem překladě na str. 342, 348 a j.), které jest jen analogickým novotvarem ke správnému o c t n o u t i s e (NŘ. I, 218; III, 224; IV, 195; V, 76, 81, 184, 304; VI, 45; VII, 22; VIII, 14, 87; X, 77; XI, 232), k němuž iterativum zní o c í t a t i s e (NŘ. IV, 116; V, 175; VI, 76; X, 253), nikoli *ocitati* 211. Chybná záměna předložek je ve rčeních *z tohoto hlediska posuzována* 58 m. s t o h o t o h l e d i s k a, *z počátku, z druhé strany* 102 m. s p o č á t k u, s d r u h é. Slovo *sprostředkovatel* 144 nutno podle Pravidel psáti se *z:* z p r o s t ř e d k o v a t e l, jak je psáno sloveso z p r o s t ř e d k o v a t i 151. U sloves, která znamenají ‚stávati se, činiti něčím n. nějakým', musí být předpona *z-* (NŘ. IV, 160, 199), tedy z p r o s t i t i (= prostým učiniti) m. *sprostiti* III. Naopak u slovesa s h r n o u t i (= spojiti) je nutná předpona *s-*, protože právě význam spojování je jí vyjádřen; musí být tedy také psáno s h r n u t í m v š e c h s p o j ů m. *zhrnutím* 107. Místo *vjem* 40, 76 je lépe říkati a psáti v n ě m (srov. sloveso v n í m a t i ; o tom v NŘ. V, 108). Tiskařské chyby snad jsou ve výrazech *podle jeho* 323 m. p o d l e n ě h o, *lidé tvořily* 369 m. t v o ř i l i. Místo správného j e d i n é (= jen, jenom; NŘ. IV, 271) je pravidelně psáno nesprávně *jedině.* Zhusta chybuje překladatel ve vokalisaci předložek a předpon: přidává zbytečné *e* u sloves *rozebírati* 3, 98, *otevírati* 190 m. r o z b í r a t i, o t v í r a t i, a jindy zase obráceně vynechává *e* tam, kde by být mělo, na př. *z všeobecné literatury* 145 m. z e, *s všeobecnou platností* 95 m. s e, *k všeobecným disciplinám* 18 m. k e, *přes vše* 37 m. p ř e s e v š e, *od všech* 55 m. o d e v š e c h, *před vší* 139 m. p ř e d e v š í a j. Úplně nesprávně užívá labialisovaného tvaru předložky *k: ku cnosti* 7 m. k e c t n o s t i, *ku zvláštnímu určování* 143 m. k e, *ku dvěma druhům* 152 m. k e d v ě m a, *ku svému Já* 174 m. k s v é m u, *ku konci* 206 m. k e k o n c i atd. (NŘ. I, 278, 309 atd.). Anarchie je také ve způsobu, jak překladatel píše složená příslovce. Kde Pravidla radí psáti dohromady, píše zvlášť, na př. *z pravidla* (= pravidelně) 42 a j. m. z p r a v i d l a, *do předu* 50 m. d o p ř e d u, *za to však* 67 m. z a t o v š a k, *na to* 92 m. n a t o nebo správněji p o t o m, p o t é, *ne zřídka* (= často) 124 m. n e z ř í d k a, *ne méně* (= stejně, rovněž) 177 m. n e m é n ě, *ne jen* 199 m. n e j e n, *bez pochyby* (= patrně) 220 m. b e z p o c h y b y atd.; kde Pravidla doporučují dělit, píše náš překladatel dohromady, na př. *jakoby byly (věci) realitami* 21 a vždycky tak m. j a k o b y, dokonce i *jakobychom* 232 m. j a k o b y c h o m (b y se od-

děluje od jako vždycky, je-li jako spojkou, t. j. je-li za ním ještě určité sloveso; dohromady se píše jakoby, je-li příslovcem = jako, na př. tamhle se svítí jakoby zlato, ale: tamhle jako by se svítilo něco a pod.; srov. NŘ. I, 55; III, 276, 141; IV, 252; V, 254; X, 239, 78; XI, 14, 231), *poprvé* 68 a vždy tak m. po prvé, *podruhé* 120 a j. m. po druhé (píšeme po třetí, po páté, po desáté a pod., tedy také po prvé, po druhé), *přesto* 249 m. přes to (cítíme tu ještě zřetelně původní význam ukazovacího zájm. to) atd. Zvláště si libuje překladatel v podivných spřežkách, tvořených ad hoc z trochu přemrštěného úsilí nahraditi každé německé složené slovo přesným ekvivalentem českým. Ale to je věc nemožná, neboť právě v tvoření složených jmen je zásadní rozdíl mezi češtinou a němčinou. Němec může říci »das Naturgesetz«, ale správně česky možno to přeložiti jen přírodní zákon. Od tohoto svého složeného podstatného jména může ovšem Němec zase v duchu svého jazyka utvořiti ještě přídavné jméno »naturgesetzlich« (či »naturgesetzmäßig«?), to však nelze do češtiny překládati *přírodně-zákonitý* (běh dění), jak náš překladatel činí na str. 195; takovému spojení přirozený Čech ani dobře nerozumí a může se leda dohadovat jeho pojmového obsahu — anebo si je musí přeložiti do němčiny, aby se ujistil o jeho přesném smyslu. A přece by nebylo o mnoho delší ani obtížnější napsati správně po česku a hlavně *srozumitelně:* běh dění podle přírodních zákonů nebo běh dění řízený přírodními zákony. Stejně neurčitý smysl má výraz *odůvodnění spiritualismu na přírodně-filosofické basi* 223 m. na půdě přírodní filosofie n. v duchu přírodní filosofie a pod. A tak by bylo třeba opraviti i jiná spojení tohoto druhu, na př. *eticky-positivní význam* 365 m. správnějšího a zřetelnějšího eticky oprávněný, *psychicky-reálné* a *fysicky-reálné* 220 m. duševní (psychické) reálno a hmotné (fysické) reálno, *aprioristicky-intuitivní etika* 96 m. aprioristická intuitivní etika, *odborně-vědecké badání* 158 m. odborné vědecké badání, *vědomí individuálně-osobní* 180 (není to snad příbuzný onoho »*historicko-dějinného*« z NŘ. IV, 14?) m. individuální vědomí osobní atd. Záliba autorova v těchto spřežkách s pomlčkou a s mlhavým významem je tak velká, že jich užívá i tam, kde jsou docela zjevně zbytečné, na př. *vědomě-existující* 181, *přirozeno-právní snahy* 102 m. vědomě existující, přirozenoprávní (nehezké slovo, ale právníci se ho již nevzdají) atd. A také zde se projevuje jeho pravopisná nedůslednost: na jedné

stránce (191) hned vedle sebe dovede napsat *reálně vědecká metafysika i odborně-vědecké badání,* a tak je tomu i jinde.

Velmi nejistý je překladatel také v české kvantitě. Proti Pravidlům píše *přívrženci* 36, 314 a j. m. přivrženci, *blížní* 90, *spolublížní* 174 m. bližní, *klíma* 123 m. klima, *líší se* 166 m. liší se, *na úzdě* 188 m. na uzdě, *vytýčiti* 8, 189, *vytýčením* 8 m. vytyčiti, vytyčením, *zúžoval* 61 m. zužoval, *po létech* 175 m. po letech, *prozatimní* 208 m. prozatímní, *skytá* 108 m. skýtá. U některých slov se vyskytuje obojí kvantita: *kopernikovský* 191 a koperníkovský 240, *bádání* 158 a j. i badání 158, 186 a j. Zvláště silně se kolísá kvantita překladatelova u příd. jmen na -cí, utvořených ze sloves, a u jmen na -telný, -telnost. Píše *poznavací* 33, 24 a j., *srovnavací* 118, 119 a j. vedle správného poznávací 33, 62 a j., srovnávací 120 atd.; místo *dělící základ* 12 má být dělicí; slovo *nepostradatelný* (= nutný a pod.) se píše někdy tak (na př. 401), jindy s dlouhým *a* (na př. str. 40, 320 a j.); u jiných slov tohoto druhu zvítězila délka: *nepopíratelný* 162 m. správného nepopiratelný, *vyjádřitelný* 226 m. vyjadřitelný, *počítatelnost* 131 m. počitatelnost atd. — Pro úplnost dodávám ještě, že dělení slabik není ve shodě s Pravidly. Tak se rozděluje *neodvi-slost* 97, *závi-slosti* 182 a pod. m. -vis-lost atd., *rozle-hlost* 225 m. rozleh-lost, *pře-sný* 166 m. přes-ný atd.

Stejně zjevné a četné jsou překladatelovy nedostatky v českém tvarosloví. Nesprávně skloňuje podst. jm. účel: 2. p. j. č., 1., 4. p. m. č. *účele* 369, 352, 162, 143 a j. m. účelu, účely, 3. p. j. č. *účeli* 2 a j. m. účelu; slovo idea má 2. p. j. č., 1., 4. p. m. č. idey n. ideje, nikoli *idee* (16, 34, 37 atd.); gen. od jména Schopenhauer m. *Schopenhauera* 100 je lépe Schopenhaura, stejně jako od Laichter zní správně příd. jm. přivlastňovací Laichtrův, nikoli *Laichterův* III. V gen. sg. Ibna Khalduna není třeba oddělovati příponu ohýbací *-a* pomlčkou, jak činí překladatel na str. 123. U jména síla je 7. p. j. č. silou, nikoli *sílou* 221. Hrubá chyba je, napíše-li se *po těchto tří hlavních pojetích* m. třech. Chybné je pojetí životné ve větě *když jeden z nich* (zjevů) *druhého* (t. zjev!) *předchází* (!) 226 m. druhý. Při skloňování zájmen hřeší autor záměnou 4. pádu za 2. při předložkách s genitivem, na př. *do něj* 216 m. do něho, *od něj* 81 m. od něho, *z něj* 197 m. z něho. Plete akusativní tvary ho (jeho) a jej, na př. *povaha jeho* (pojmu) *v myšlenkovém aktu, který ho* (pojem!) *uzavírá* 41, podob. 173, 179, 187 a j. Mužského ak. tvaru jej užívá m. neut. je, na př. *určování, jak jej (!) pěstují vědy* a pod. 139, 147, 154 a j. Dokonce i životné

h o je místo j e ve větě: formy našeho poznání... vykonávají nepříznivý vliv na poznání *reálna tím, že ho* (reálno!) *zakrývají* 190. Matou se tvary j e n ž a j e ž : *pojem energie, jež by obojí zahrnoval* 210, někdy dokonce na újmu srozumitelnosti, na př.: dospějeme k prázdnému, ztrnulému *pojmu všejedinosti, jež* (kdo? všejedinost?) *znemožňuje* porozumět rozmanitosti všeho daného 201 (patrně pojem všejedinosti brání porozumět, tedy j e n ž). Zbytečně klade překladatel delší tvar akus. *mne* m. m ě: *pozdravují mne hory* 175, *překvapuje mne velikými změnami* 176 m. m ě (NŘ. I, 55; II, 147, 149, 239, 288 atd.). Ale naopak zase nelze užít kratšího tvaru osob. zájmena o n v postavení důrazovém: *byť se mu samému nebylo podařilo* 38, správně j e m u s a m é m u. Nezvyklé je také psáti *na základě níž* 215 m. lepšího n a j e j í m ž z á k l a d ě n. p o d l e n í ž a pod. Zájmeno n á š má v dat. sg. f. n a š í: n a š í m o z k o v é d u š i, ne *naši* 310, zájm. j e j i c h má ve spojení se všemi pády krátké *i*, tedy e n e r g i e a j e j i c h s o u h r n, nikoliv *jejích* 230. Toto zájmeno nelze zkrátiti, má-li význam přivlastňovací (NŘ. I, 39, 89, 150, 236 a později často), nutno tedy psát m. vypočítávání událostí *k odůvodnění jich souvislosti* 122, 48 a j. správně j e j i c h; stejně je tomu u vztažného zájm. j e j i c h ž : místo *zásady, jichž platnost sahá* 42 (podob. 44, 57, 139 a často) je třeba psáti j e j i c h ž. Vůbec neumí překladatel skloňovat zájmeno j e j í : píše důsledně *o její cílech* 400, *mnohost její stavů* 216, *podle její účinků* 80 a pod. m. j e j í c h; *věda, jejíž předmětem jsou* ... 123 m. j e j í m ž, a jen tu a tam mu proklouzne správný tvar, na př. j e j í h o o b j e k t u 73, v j e j í m v ý z n a m u 110. O této věci se píše v NŘ. v každém ročníku několikrát (I, 55, 192; II, 39, 52, 90, 273 atd.), ale zdá se, že její redakce bude musit ještě mnoho papíru popsat, než se stane správné skloňování zájmena j e j í obecnou ctností. V časování sloves se dopouští překladatel rovněž mnoha elementárních chyb. Tak píše inf. *pojati* 12, *zaujati* 111, 258, 400 a j. m. p o j m o u t i, z a u j m o u t i. V 3. os. pl. nesprávně užívá tvarů na *-í* a *-ejí: myšlenky a vjemy (!) se snáší* 308 m. s n á š e j í, *chybí dějiny* 3 m. c h y b ě j í, *metafysika a vědosloví vrací se* 128 m. v r a c e j í s e, *racionalismus a kriticismus rozumí zdrojem předpoklady* 153 m. r o z u m ě j í, *dojmy mizí* 213 m. m i z e j í, *souvisejí* 232, 126 m. s o u v i s í; také v přechod. přít.: *souvisejíci* 4, 200, 125 a j. m. s o u v i s í c í, *bující* 156 m. b u j e j í c í. Hojně chyb je v příčestích minulých a podst. jm. slovesných: m í s i t i má podst. jm. slov. m í š e n í, nikoli *mísení* 225; příč. slovesa (z)o d p o v ě d ě t i nemůže zníti *zodpovězena* 96, nýbrž (z) o d p o v ě d ě n a ; sloveso h r a d i t i

má příčestí hrazen, tedy nikoli *vyhraženo* 20, 72 a j., *nahraženo* 257 a j., nýbrž vyhrazeno, nahrazeno.

Myslím, že tento nebezpečně dlouhý seznam chyb ukazuje jasně, že jsem nezveličoval v úvodě nedostatečnost mluvnických vědomostí, velmi ošemetnou právě u překladatele filosofického díla. Než rád bych mu všechny ty mluvnické chyby, i ty veliké, odpustil — vždyť nejsou u nás tak neobyčejné! —, kdyby byly v knize jen ony. Ale jazyk páně překladatelův se hemží také chybami jinými, které smutně dokazují hluboký úpadek jeho jazykového citu, totiž nesprávnými a nečeskými slovy a vazbami. A to je kapitola mnohem bolestnější. (Příště ostatek.)

Jiří Haller.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V Časopise pro moderní filologii a literatury (XV, 3 a 4) pokračuje Janko v V. řadě svých příspěvků k českému slovníku etymologickému. Podává zde dva obšírné články, jeden o slově *chamraď*, druhý o slovech *tatrman* a *tajtrlík*. Nejdříve vykládá historii, rozšíření a význam slova *chamraď* i veškerého jeho příbuzenstva. V Passionále ze XIV. století je doloženo *chomrad* m. (neřád, smetí), u Husa nalézáme *chamradie, chamrdie* (chrastí, hloží) a v Černého Herbáři z roku 1517 *chamradíčko*. Z nářečí se uvádí liptovské *chamrď* (nadávka židům), chodské *chamradí* neb *chamrdí* (kapradí), valašské *hamrazí* (drobné roždí), lašské *chamruzí* (Strauchholz) a *champroští* (rozmanité roští, proutí) atd. Ze sloves patří sem české *chamraditi* (chudnouti), mor. *hamrazit* (těžce vydělávat) a slovenské *chamrdit* nebo *chamrtit* (hemžiti se, o červech v mase). Z adjektiv uvádí Janko *chymradný* s pozměněnou samohláskou, snad podle chyba (?). Za kratší tvary téhož slova možná snad pokládati *chomor, chomůr* (u Zlobického), *chomol* (chamradí), *chamr* m. (špatný, suchý stromek) z Hořicka, *chamr* (slabý, nemocný) z Bydžova, *chamr* (neohrabaný chlap, chám) z Moravy a slovenské *chamrous* (nadávka židům).

Základem těchto slov je podle Janka něm. slovo *kamerâte* z lat. *vinea camerata* (camera = komora), jež znamenalo klenutý kryt, jakési loubí na vinici, později loubí vůbec. Pejorativní význam vnikl do slova, když byly po vinobraní haluze a úponky polámané a zpřeházené. Flajšhans vylučuje z rodiny slova chamraď výrazy *chamr, chamrd* a *chamour*, které by stejně jako slc. *machrd* (vzniklé přesmyknutím) nejraději vyvozoval ze žid. *chamr.*

Druhý článek je věnován slovům *tatrman, tajtrlík*. Nejstarší doklad je u Klareta a má význam aplinus, což asi znamená něco podobného jako kobolt, skřítek. Z pozdějších významů uvádíme: modla, panák, loutka. Z úsloví je obecně známo *dělati ze sebe tatrmana* a méně známo *voditi koho na tatrmany*, t. na divadlo neskutečné, tedy za nos. Rank má ještě

tatrmačky (= daremnosti). Starší etymologii z *Theatermann* Janko zamítá hlavně z toho důvodu, že se v starší době obecně užívalo v němčině tvaru *Theatrum* a že teprve od Gottscheda (1730) známe tvar francouzský znící Theater. Janko připouští jen jakýsi podvědomý vztah mezi oběma slovy, který se projevil na významu slova *tatrman* v čes. hantýrce, kde toto slovo znamená herce. Janko ovšem uznává správnost tohoto výkladu po stránce formální a uvádí jako doklad úsloví ze Žamberska: *vyhlížet jako tatrum* a slovo *tátrum* z Něm. Brodu ve významu »na sebe nastavěných věcí, aby na ně někdo vystoupil«, kterážto obě slova vznikla nepochybně z lat. *theatrum* a mají nezvyklé *ea* redukováno v *a*. Známe toto slovo v podobném význam také z Litomyšlska v tvaru *tátrun,* kde asi změnu m v n způsobilo přiklonění k významově podobnému slovu *trůn*. Janko tedy vykládá slovo *tatrman* z něm. *Tattermann.* Jeho první část nepokládá za odraz slova *Tatar* (později *Tater*) — jako na př. Grimm a Gebauer —, protože slovo *tatrman* je asi mnohem starší než známost Tatarů v Německu. Má za to, že první část slova *Tattermann* souvisí s indoevropským kořenem *didr-,* germ. *titr-,* jenž je dochován v něm. slovese *zittern.* Byl tedy původně *tatrman* tvor, který se třesavě pohyboval. České *tajtrlík* souvisí se slovem bavorským *tatterling* nebo s adj. *tatterlig* = třesavý.

V Nár. pol. jsme se dočtli 17. října pod titulem »Pište česky!«, jak ředitelství pošt a telegrafů v odpovědi na stížnost kterési redakce, že v telefonní ústředně někdo poslouchá její rozhovory, m. j. prohlásilo, že »jakékoliv *připoslouchávání* telefonických rozhovorů je personálu co nejpřísněji zakázáno«. Je opravdu těžko uhodnouti, jak se v českém mozku může zroditi taková nemožná nestvůra, pro niž i v dávném prameni naší úřední češtiny, v německém úředním slohu, sotva bychom našli přímý vzor (anhören?). Čech by se asi spokojil poubým *posloucháním* rozhovorů, do nichž mimo osoby zúčastněné nikomu nic není. Ale když už jsme se dotkli úřední češtiny, přidáme ještě jiný skvost, který jsme našli pouhou náhodou. V soudním spise z r. 1929, týkajícím se pozůstalosti, čtli jsme m. j., že ustanovení závěti o výplatě jistých odkazů »až po smrti zůstavitelova bratra N. N. stalo se bezpředmětným, poněvadž týž *předemřel*«, t. j., po česku, zemřel dřív než sám zůstavitel. Kdy zvyknou někteří naši úředníci myšlence, že úřední sloh je tím srozumitelnější, čím méně se odchyluje od způsobu, jak oni sami jsou mimo úřad zvyklí se vyjadřovati?

Na str. 180 jsme se zmínili o studentských názvech nedostatečné známky, *dvojka* a *pecka.* Dostalo se nám laskavého upozornění, že z téže příčiny byl podobný výklad, podepsaný průzračnou šifrou *Ks.,* již v Pr. Presse ze dne 20. června. Názvy *pecka, puma, koule* pocházejí podle něho odtud, že se na vojenských (a také skandinavských) školách nedostatečný prospěch označuje nulou (0), na rozdíl od prospěchu dobrého, označovaného tečkou; po-

dle podoby s číslicí *2* se »dvojce« říká také *husa*. Tak říkávají zvláště děti z obecné školy »čtyrce« (dostatečné podle dnešního číslování známek 1—5) dnes pro podobnost s číslicí *4* také *seslička*.

DROBNOSTI.

AEROPLÁN a jiná cizí slova s týmž počátkem *aero-*, jako *aeronautika*, *aerostat, aerostatika, aeromechanika* atd., jsou složeniny s řeckým *dvojslabičným* kmenem *aer-* (1. p. *aêr,* 2. p. aeros atd.) ‚vzduch', a proto je správná výslovnost *a-eroplán* atd., ne *éroplán,* jak se dnes velmi často říká; výslovnost *éroplán* atd. je stejná chyba, jako kdybychom říkali *pösie, pötický, nötika* místo *po-esie, po-etický, no-etika.* I náš Radiojournal pomáhá šířiti nesprávné znění *éroplán*.

ČAPEK (F. Č.). Toto příjmení sotva pochází odjinud než od slova *čáp;* snad bychom čekali znění *čápek,* s dlouhou kmenovou samohláskou, jaká u zdrobnělých jmen s koncovkou *-ek* obyčejně bývá (*kvítek, bůžek, dárek* atd.), ale jsou doklady i bez délky, zejména u slov odvozených ze jmen jednoslabičných s dlouhou samohláskou, na př. *dvorek, domek, volek* a p. Příjmení od jmen zvířat mohou býti dvojího původu, a jest ovšem v jednotlivých případech těžko rozhodovati, které z obou možností náleží přednost, není-li bližších zpráv z dějin rodiny, o jejíž příjmení jde. Někde může býti takové příjmení pouhou přezdívkou některého z předků, vzatou od některé jeho vlastnosti, kterou se podobal zvířeti, po němž se mu jí dostalo, jinde může pocházeti ze štítu rodinného domu; možnosti třetí, u nás jistě jen řídké, že by příjmení bylo povstalo z jména křticího (na př. *Lev*), dotýkáme se jen mimochodem. Tak na př. je z příjmení *Liška* samého nemožno usouditi, byla-li to původně přezdívka vychytralého předka pozdějšího rodu Lišků, či dostalo-li se někomu toho příjmení proto, že jeho předkové (nebo aspoň některý z nich) měli dům U lišky (nebo U lišek). Právě u příjmení *Čapek* máme takový původ v jednom případě zajištěný: tiskař české bible z r. 1480, který se vlastně jmenoval Jan Bílý, ale pocházel z pražského domu U čápuov, psal se po latinsku Johannes Albus a ciconiis, říkali mu také pan Jan od čápuov, ale i zkrátka Jan Čapek (Tomek, Děj. 8, 394; K. V. Adámek, Bible pražská z r. 1480, ot. z Věstn. Č. ak. 1928, pozn. 39 a nn.). Již 5, 260 nn. jsme uvedli, že i domům se štítovým jménem v č. j. se již v staré době dávalo v domáckém hovoru jméno v č. mn., že se na př. domu U slona říkalo prostěji »u slonů«, právě tak, jako se domu, který je majetkem na př. nějakého pana Čapka, prostě říká a jistě i v dobách minulých říkávalo »u Čapků«; máme-li při tom na mysli, že se stálá příjmení u nás teprv asi od 15. st. rodila ze jmen a nahodilých přezdívek jednotlivých osob, snadně pochopíme, že podle štítového jména U čápa nebo U čápů mohlo

vzniknouti i příjmení Čáp (nebo Čapek), které se pak v rodě drželo, dokud nevymřel po meči. Ale co lze zjistiti náhodou u jedné rodiny s příjmením *Čapek,* nelze beze všeho předpokládati o každé rodině téhož příjmení; vždy zbývá možnost, že některý z jejích předků na př. pro délku nohou dostal přezdívku Čáp nebo Čapek, jež se pak po něm v rodě udržela jako stálé příjmení. U příjmení jako *Srdce, Slunce* je již předem pravděpodobno, že vznikla ze jmen domů U (červeného, zlatého) srdce, U slunce; ale na př. příjmení *Kříž, Křížek, Křižík* mohou míti původ i v křticím jméně Kříž, v starší době u nás častém, i ve jménech štítových jako U (zlatého, modrého atd.) kříže (křížku), U tří křížků atd.

DAREBA S DAREBOU (13, 88). Dodatečně přinášíme tři zprávy, jejichž uveřejnění se zdrželo smrtí V. Ertla. Dr. Křivanec z Bratislavy píše, že jeho otec, rodilý z Radomyšle u Strakonic, mu říkával, když jako malý hoch něco provedl, *ty (jeden) lumpe s lumpem* nebo *ty (jeden) darebáku s darebákem* a pod. Sl. Hedvika Sedláková, odb. učitelka v Hrotovicích na Moravě, oznamuje, že rčení typu *dareba s darebou* jsou velmi rozšířena v lidové řeči na Znojemsku, Mor. Krumlovsku a Hrotovsku. Prof. Al. Macků z Tišnova mi potvrdil (ústně), že jsou dobře známa i na Kunštátsku. — K druhé části článku (týkající se slovenských instrumentálů v kletbách) bych dodal, že jejich původ může býti rozličný, a některé příklady ukazují, že instrumentál je tam pouze komitativní (průvodový), jak to tvrdil Ertl. Pro to svědčí tyto dva příklady z hanáckého nářečí. (Sedláci si vykládají o bagounech.) »E, děte mně *e s vašema bagónama*«, ozývají se Sanetrník (Bystřina, Hanácké figurky, 2. vyd., str. 142). — (Mluví se o tělocvičných spolcích sokolských.) »Ech, dé mně svaté pokuj *e se spolkem.* Já bech našemo Jankovi rač desetkráť krkem zakrótil, než bech ho postil na te hole« (tamtéž str. 167). Ještě slovenské příklady, které se mi zatím naskytly. Jeden občan hubuje na hrdinu knihy Ragana: »Sto vozových centvov mu do duše žeravých pálelo, *aj s Raganom!*« (Elo Šándor, Sváko Ragan z Brezovej 2, 144.) — Gazda písaři nadává žebráků: »Huj, bodaj ťa *aj so žobrákom akýmsi!* (J. C. Hronský v Sborníku mladej slovenskej literatúry 169.) — »Len aby som vždy na vás robil! Tridsaťpäť dní v roku! A keby za čo! Ale za tú dieru! Basom mu dušu, *aj s takým životom!* (≐ zatracený život! Kompiš, Sokyne 59.) — Jiný příklad je z Jaroslava Haška. V knize »Dva tucty povídek«, (v Praze b. r.) str. 16 cituje »starou píseň baníků« (horníků) ze Šťávnice:

Vstávaj, Juro, hore, na bánu klopajú,
keď něskoro prídeš, fárat ti nedajú.
Něskoro som prišol, fárat mi nedali,
ešte ma hutnickú palicú nabili.
Basom vám azaňát *s vašemi banami,*
keď ste ma nabili, fárajte si sami.

V. Machek.

KOKS, KOKSÁRNA (F. P.). Má-li se správně po česku psáti *kok* či *koks*, *kokárna* či *koksárna?* Jak se říká, ví každý: prodává se a kupuje koks, topí se koksem, koks se vyrábí v koksárně atd. Již 8, 316 jsme na podobnou otázku odpověděli, že bychom se s těmito tvary měli smířiti; či domnívá se někdo, že by ještě bylo možno donutiti naši širokou veřejnost, aby se vyráběly, kupovaly a prodávaly koky, aby se topilo koky atd. proto, že angl. *cokes (coakes)* (náš *koks)* je slovo množného čísla k jednotnému číslu *coke (coake),* což znamená odsířené uhlí? Již r. 1925 jsme naznačili, že bychom pak stejně musili mluviti na př. o bibliích, ne o bibli, o agendech, ne o agendě, místo slova *legenda* č. j. r. ž. bychom musili zaváděti tvar *legenda* mn. č. r. stř., protože původní řecká a latinská slova *biblia, agenda, legenda* jsou výrazy mn. č. r. stř., znamenající ‚knihy', ‚věci, které se mají projednati' nebo ‚čísti'. Již r. 1925 jsme také ukázali na franc. slovo *notes* ‚poznámky', jež se u nás i s množnou koncovkou *-s* stalo jménem jedn. č. a změnilo původní rod ženský v mužský; mezi osudy slov *koks* a *notes* je jen ten rozdíl, že slovu *notes* se vyhýbáme a mluvíme raději o zápisníku (jako jsme si utvořili zdrobnělý tvar *notýsek,* tak nám dovede dodavatel doporoučeti svůj znamenitý *koksíček).* Tvaru *kok* nebo *kók* u nás rozumí, jen kdo zná jeho původ, zvláště pak je nesrozumitelný v životě denním, průmyslovém, obchodním atd., v němž se především objevuje; proto se nám zdají pokusy jej zaváděti již předem marnými.

MAKOVANÝ ROHLÍK. Říkávalo se a snad se posud říká, že jsme národ filologů. To asi proto, že snad není druhého národa, v kterém by se o správnosti a nesprávnosti slov a tvarů tolik rozumovalo jako u nás. Stalo se jednou, je tomu již více než padesát let, že mladý filolog — filolog tím, že chodil na universitě do filologických přednášek — ve známé rodině velebil lahodu makových buchet. Domácí dívky, vtipné dcery národa filologického a podle tehdejších zvyků také v kuchyňských věcech obeznámené, hned filologa usazovaly: kdo prý ví, viděl-li kdy makovou buchtu, a že mu ukáží, co maková buchta je. A ukázaly; když tam přišel po druhé, dostal buchtu ze samého máku, která svým obsahem i chutí podávala skvělý doklad jejich filologického důvtipu i náležité přípravy pro správu vnitra jejich budoucích rodin. Filolog ovšem říkal buchtám a koláčům s povidly, s mákem, s tvarohem atd. dále také ‚povidlové, makové, tvarohové', mluvil o nudlové polévce, ač dobře věděl, že je s nudlemi, ne z nudlí; pomyslil si snad již tehdy, že je u nás výroční doba, v níž na jídelním lístku panují švestkové knedlíky, jež nejsou ani ze švestek ani se švestkami (kdyby někdo řekl, že měl k obědu knedlíky se švestkami, každý by tomu rozuměl tak, že ty švestky ke knedlíkům přikusoval). Snad si již tehdy uvědomil, že přípona *-ový* netvoří jen přídavná jména vyjadřující látku, z níž něco je, že máme na př. fialovou barvu, jež není z fial, že pomněnkové oči nemusí býti z pomněnek, že jsme v bibli po předcích zdědili jámu lvovou, jíž se tak říká jen proto, že v ní jsou lvi chováni. A zvláště, že každý Čech hned ví,

co je povidlová buchta, co švestkový knedlík. Ale starý filologický duch v nás žije posud, a žije i v hlavičkách příslušnic krásnějšího pohlaví, které přece tak bez rozpaků psávají své jméno s koncovkou *-ová*. V Českém slově jsme čtli 27. října o pekařském dodavateli *makovaných* rohlíků; paní nebo slečna spisovatelka se tak vyjádřila patrně proto, aby čtenáři, kdyby čtli o rohlících nebo houskách *makových,* nemyslili, že to je nová pochoutka ze samého máku. Jsme také přátelé správnosti a zřetelnosti slova, ale známe také staré přísloví »všeho moc škodí«; aspoň si nedovedeme představiti Čecha, který by nevěděl, co je makový rohlík, a nezarazil by se jako my, čte-li o pekařském zboží makovaném.

MARNÝ. Na str. 167 jsme ukazovali, jak se náš spisovný jazyk vzdává starého českého příslovce *marně:* co se odedávna dělo u nás marně, dnes se děje bez výsledku, bezvýsledně (= něm. erfolglos). Toto nepřátelství k poctivému příslovci se šíří i na přídavné jméno *marný,* s níž těsně souvisí; denně čítáme o bezvýsledných bojích, o bezvýsledném úsilí, a snad se brzy dočkáme i toho, že někdo, marně se namáhaje, povzdychne si slovy »bezvýsledné namáhání, bezvýsledná práce!« Snad užije třebas variace »bezúspěšné namáhání«; Mácha, kdyby žil dnes, musil by v motu svých Cikánů napsati »Dalekáť cesta má — bezvýsledné (nebo »bezúspěšné«) volání!« Našli jsme již i třetí variaci, z níž může vzniknouti i vyložený nesmysl. V Nár. pol. jsme se dočtli 7. října, jak se na Slovensku objevovaly padělané pětikoruny. »Po pachatelích bylo zahájeno usilovné pátrání, které však delší čas bylo *bezúčelné.* Až konečně četnictvu v Topolčanech se podařiilo najíti stopu, která vedla k dopadení pachatelů a usvědčení«. Podle toho se tedy pátralo a nikdo nevěděl, proč se vůbec pátrá. A páni četníci měli to zvláštní štěstí, že je to »bezúčelné« pátrání přivedlo na stopu zločinců?

OPRAVY:

Na str. 171 v 2. ř. sh. má býti *v jazyce,* ne *v Praze;* na str. 172 v ř. 9. zd. *analogické,* ne *anglické;* na str. 173 v 3. ř. sh. *-enec, -enek;* na str. 173 v 9. ř. zd. *opačně;* na str. 174 v 4. ř. shora *synové,* ne *sunové;* na str. 175 v 9. ř. zd. *svými;* na str. 179 ve 4. ř. sh. *staré češtině,* ne *staročeštině;* na str. 181 v 15. ř. sh. *Wolfgang,* ne *Wolgang;* na str. 183 v 7. ř. zd. *ze 14. stol.;* na str. 185 v 16. ř. zd. *Američana;* na str. 187 v 10. ř. sh. *s počátku.*

Odpovědný redaktor: prof. dr. Josef Zubatý.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.